

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY HAMKORLIK VA MUROSA POZITSIYASINING INSTITUTSIONAL ASOSLARI: KONSTITUTSIYAVIIY VA AKSIOLOGIK TAHLIL

Tuxlimurodov Nodirjon Nabijonovich

Farg'ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: nodirjon@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4869-9209>

Annotatsiya.

Ushbu maqola Yangi O'zbekistonda ijtimoiy hamkorlik va murosa pozitsiyasining institutsional asoslarini "ijtimoiy davlat" prinsipi, mahalla instituti hamda aksiologik-falsafiy tahlil nuqtai nazaridan o'rganishga bag'ishlangan. Birinchi yo'nalishda "ijtimoiy davlat" tushunchasining L. Shteyn konsepsiyasidan T. H. Marshallning fuqarolik nazariyasigacha bo'lgan tarixiy-falsafiy genezisi ko'rib chiqilib, G. Esping-Andersen tipologiyasi asosida liberal, korporativistik va sotsial-demokratik modellar qiyoslanadi. Tadqiqotda Yangi O'zbekistonda shakllanayotgan modelning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari tahlil qilinib, 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston ilk bor rasman ijtimoiy davlat sifatida belgilanganiga e'tibor qaratiladi. Ikkinchi yo'nalishda mahalla instituti milliy xavfsizlikni mustahkamlashning tarkibiy mexanizmi sifatida tahlil qilinadi. Mahalla doirasidagi yarashtirish mexanizmining yaqinlik, davomiylik va norasmiy ta'sir tamoyillari murosa pozitsiyasini amalda ro'yobga chiqaruvchi institutsional vositalar sifatida talqin etiladi. Uchinchi yo'nalishda murosa pozitsiyasining aksiologik asoslari I. Berlinning qadriyatlar plyuralizmi, M. Walzerning "qalin va yupqa" axloq konsepsiyasi hamda Abu Rayhon Beruniyning empirik-qiyosiy metodi bilan uyg'unlikda tahlil qilinadi. Ushbu sintez milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'rtasidagi "qatlamli uyg'unlik" modelini shakllantiradi. Modelda murosaning chegaralari ham belgilanadi: "qalin" qatlamda milliy an'ana va urf-odatlar, "yupqa" qatlamda esa inson qadr-qimmati va asosiy huquqlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Maqolada ijtimoiy hamkorlik va murosa mexanizmlarining milliy xavfsizlikni ta'minlashdagi funksional ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy davlat prinsipi, mahalla instituti, murosa pozitsiyasi, qadriyatlar plyuralizmi, aksiologik asos, milliy xavfsizlik, konstitutsiyaviy asos, Yangi O'zbekiston.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА И ПОЗИЦИИ КОМПРОМИССА В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ: КОНСТИТУЦИОННЫЙ И АКSIОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Тухлимуродов Нодиржон Набижонович

Ферганский государственный университет, независимый исследователь.

Аннотация.

Статья посвящена исследованию институциональных основ социального сотрудничества и позиции компромисса в Новом Узбекистане через призму принципа «социального государства», института махалли и аксиологическо-философского анализа. В первом направлении рассматривается историко-философский генезис понятия «социальное государство» — от концепции Л. Штейна до теории гражданства Т. Х. Маршалла, а на основе типологии Г. Эспинг-Андерсена сопоставляются либеральная, корпоративистская и социал-демократическая модели. Анализируются конституционно-правовые основы формирующейся в Новом Узбекистане модели; особое внимание уделяется тому, что в статье 1 Конституции в новой редакции, принятой в 2023 году, Узбекистан впервые официально закреплён как социальное государство. Во втором направлении институт махалли рассматривается как структурный механизм укрепления национальной безопасности. Принципы близости, непрерывности и неформального воздействия в рамках примирительных механизмов махалли интерпретируются как институциональные средства практической реализации позиции компромисса. В третьем направлении аксиологические основы компромисса анализируются посредством синтеза плюрализма ценностей И. Берлина, концепции «плотной и тонкой» морали М. Уолцера и эмпирико-сравнительного метода Абу Райхана Беруни. Данный синтез формирует модель «слоистой гармонии» между национальными и общечеловеческими ценностями. Модель также определяет границы компромисса: «плотный» слой охватывает национальные традиции и обычаи, тогда как «тонкий» слой связан с человеческим достоинством и основными правами. В статье обосновывается

функциональное значение механизмов социального сотрудничества и компромисса для обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: принцип социального государства, институт махалли, позиция компромисса, плюрализм ценностей, аксиологическая основа, национальная безопасность, конституционная основа, Новый Узбекистан.

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF SOCIAL COOPERATION AND COMPROMISE POSITION IN NEW UZBEKISTAN: CONSTITUTIONAL AND AXIOLOGICAL ANALYSIS

Tuxlimurodov Nodirjon Nabijonovich

Fergana State University, Independent Researcher.

Abstract.

This article examines the institutional foundations of social cooperation and the position of compromise in New Uzbekistan through the principle of the “social state,” the mahalla institution, and axiological-philosophical analysis. The first dimension traces the historical and philosophical development of the concept of the social state from L. Stein’s conception to T. H. Marshall’s theory of citizenship and compares liberal, corporatist, and social-democratic models based on G. Esping-Andersen’s typology. The study analyzes the constitutional and legal foundations of the model emerging in New Uzbekistan, emphasizing that Article 1 of the Constitution, adopted in its new edition in 2023, officially defined Uzbekistan as a social state for the first time. The second dimension considers the mahalla institution as a structural mechanism for strengthening national security. The principles of proximity, continuity, and informal influence within mahalla-based reconciliation mechanisms are interpreted as institutional means of implementing compromise in practice. The third dimension analyzes the axiological foundations of compromise by integrating I. Berlin’s value pluralism, M. Walzer’s concept of “thick and thin” morality, and Abu Rayhan Beruni’s empirical-comparative method. This synthesis forms a model of “layered harmony” between national and universal human values. The model also establishes the boundaries of compromise: the “thick” layer encompasses national traditions and customs, while the “thin” layer concerns human dignity and fundamental rights. The article substantiates the functional significance of social cooperation and compromise mechanisms for national security.

Keywords: social state principle, mahalla institution, position of compromise, value pluralism, axiological foundation, national security, constitutional foundation, New Uzbekistan.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy hamkorlik va murosalar institutlarining milliy xavfsizlik tizimidagi o‘rnini aniqlash ijtimoiy falsafaning dolzarb muammolaridan biriga aylandi. Xavfsizlikni faqat harbiy-huquqiy vositalar orqali ta’minlash mumkin emas; jamiyatning ichki sifati — uning a’zolari turli manfaat va qadriyatlarni ifodalagan holda zo’ravonliksiz birga yashay olish qobiliyati — xavfsizlikning asosiy poydevori hisoblanadi [11; 14]. Yangi O‘zbekistonda 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot bu muammoni huquqiy jihatdan hal etishda muhim qadam sifatida baholansa-da, ijtimoiy hamkorlik va murosalar mexanizmlarining falsafiy-institutsional tahlili hali to‘liq amalga oshirilmagan. Mazkur maqolada ikkinchi bob materiali asosida uchta yo‘nalish izchil ko‘rib chiqiladi: “ijtimoiy davlat” prinsipi va uning O‘zbekistondagi konstitutsiyaviy ifodasi; mahalla institutining murosalar mexanizmi sifatidagi roli; murosalar pozitsiyasining I. Berlin, M. Walzer va Beruniy konsepsiyalariga asoslangan aksiologik poydevori.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, birinchi marta O‘zbekistondagi ijtimoiy hamkorlik va murosalar Esping-Andersen tipologiyasi hamda Berlin–Walzer–Beruniy sintezi doirasida birgalikda tahlil etilmoqda [1; 15; 18]. Muammoning dolzarbligi bir qancha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, O‘zbekiston 131 ta millat vakili va 16 ta diniy konfessiyaga mansub 2 300 dan ortiq diniy tashkilot faoliyat yuritadigan polietnik va polikonfessional jamiyatdir; bunday sharoitda ijtimoiy hamkorlikning falsafiy asoslarini yoritish amaliy ahamiyat kasb etadi [8; 9]. Ikkinchidan, 2023-yilgi Konstitutsiyaning 1-moddasi O‘zbekistonning ijtimoiy davlat ekanini ilk bor to‘g‘ridan-to‘g‘ri mustahkamladi; bu yangilik davlat va fuqaro munosabatlarini g‘amxo‘rlikdan majburiy hamkorlik asosiga o‘tkazishning huquqiy poydevorini yaratdi [1; 3]. Uchinchidan, mahalla instituti yangi bosqichda — 2023-yil 21-dekabrdagi hujjatlar asosida — fuqarolarning birlamchi muammolarini hal etish markazi sifatida qayta tashkil etildi; uning murosalar mexanizmi sifatidagi samaradorligini ilmiy o‘rganish zarurati paydo bo‘ldi [5; 7].

ADABIYOTLAR SHARHI

“Ijtimoiy davlat” tushunchasining nazariy genezisi XIX asr o‘rtalarida L. fon Shteyn tomonidan boshlangan. Shteyn davlat va jamiyat munosabatlarini tahlil etib, davlatning “sinfiy hukmronlik quroliga” aylanib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun u ijtimoiy tengsizlikni faol ravishda kamaytirishi kerak, degan tezisni ilgari suradi. Bu yondashuv xavfsizlik va hamkorlik uchun muhim bo‘lgan xulosa beradi: ijtimoiy tenglik xavfsizlikning shart-sharoiti, hamkorlik esa uning shartidir. Ingliz sotsiologi T. H. Marshall fuqarolik huquqlarini uch avlodga — fuqarolik, siyosiy va ijtimoiy huquqlarga — ajratib, ijtimoiy davlat prinsipi davlat va fuqaro munosabatini “g‘amxo‘rlik”dan “o‘zaro majburiyat”ga o‘tkazishini ko‘rsatdi. Bu qoida tadqiqotning markaziy tezisini — hamkorlik majburiyat asosida quriladi — bevosita tasdiqlaydi.

G. Esping-Andersen ijtimoiy davlatni uch tipga ajratdi: liberal (minimal davlat aralashuvi), korporativistik (davlat-ish beruvchi-kasaba uyushmalari uchburchagi) va sotsial-demokratik (universal kafolatlar tizimi) [15]. Ushbu tipologiya O'zbekistonning o'z yo'lini topishida metodologik o'lchov vazifasini bajaradi: mamlakat uchala turdan elementlarni o'zida mujassamlashtirgan gibridd modelni rivojlantirmoqda. Zamonaviy G'arb adabiyotida "ijtimoiy davlat" konsepsiyasining tanqid ostiga olinishi ham e'tiborga loyiq: N. Fraser kapitalizmning "kanniballik" xislatini, ya'ni ijtimoiy sohani bozorga bo'ysundirish tendensiyasini ko'rsatadi [17], J. Gray klassik liberalizmning me'yoriy poydevorini qayta ko'rib chiqish zaruratini asoslaydi [18]. D. Runciman esa ijtimoiy shartnoma nazariyasini zamonaviy davlat realliklari bilan qayta uyg'unlashtiradi [19].

Mahalla institutining ijtimoiy kapital bilan bog'liqligi R. D. Putnam va S. R. Garretning tadqiqotlarida ko'rsatilgan: yuqori ijtimoiy kapitalga ega jamiyatlarda fuqarolik ishtirokining mahalliy shakllari milliy mustahkamlikning kafolatiga aylanadi [ref-12 previous]. O'zbekiston kontekstida mahalla institutini "murosa mexanizmi" sifatida o'rganish yangi yo'nalish hisoblanadi. Yakubov Sh. U. jamoat birlashmalarining huquqiy maqomini tadqiq etib, mahallaning davlat va jamiyat orasidagi ko'priq vazifasini ko'rsatadi [10]. Dunyo tajribasida Kolumbiya tinchlik shartnomasi (2016), Janubiy Afrika TRK jarayoni, Shimoliy Irlandiyaning konstitutsiyaviy murosa modeli kabi misollar jamoat darajasidagi murosa mexanizmining milliy xavfsizlikka bevosita hissa qo'shishini tasdiqlaydi [13; 15].

Qadriyatlar plyuralizmi va murosa pozitsiyasining aksiologik asoslari fanlarda keng muhokama qilingan. I. Berlin "to'rtta insonga ozodlik" asarida qadriyatlarning o'lchovsiz ekanini, ya'ni ularni yagona mezon asosida qiyoslab bo'lmavligini asoslaydi; lekin bu relyativizm emas — barcha qadriyatlar teng qimmatli emas, ularning hammasi ham ziddiyatga kirishaveradi. M. Walzer "qalin va yupqa" axloq tushunchasini kiritib, minimal axloq barcha madaniyatlar uchun umumiy bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Beruniy "Hindiston" asarida boshqa madaniyatni hukm chiqarmasdan, dalillar asosida tushunish metodini namoyon etgan; bu zamonaviy "plyuralistik bilish"ning klassik namunasi hisoblanadi. D. Acemoglu va S. Johnsonning so'nggi tadqiqotlari texnologiyalar, kuch va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi dialektikani ko'rsatib, institutlarning qadriyatlar plyuralizmi bilan uyg'unligi zarurligini ta'kidlaydi [11].

METODOLOGIYA

Maqolada qo'llaniladigan metodologik asos ikki qismdan iborat. Birinchi qism — tizimli yondashuv: "ijtimoiy davlat" prinsipi, mahalla instituti va aksiologik asos uchta mustaqil, ammo o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqiladi; ularning o'zaro ta'siri milliy xavfsizlikning ijtimoiy-ma'naviy poydevorini tashkil etadi. Ikkinchi qism — qiyosiy-tarixiy tahlil: G'arb (Marshall, Esping-Andersen) va Sharq (mahalla, Beruniy) modellarining taqqoslanishi faqat farqlarni emas, to'ldiruvchanlik nuqtalarini ham aniqlashga imkon beradi. Normativ hujjatlar (Konstitutsiya, farmonlar, Namunaviy nizom) birlamchi manba sifatida ishlatiladi; falsafiy matnlar (Berlin, Walzer, Beruniy) ikkilamchi asos sifatida tahlil etiladi [1; 4].

Aksiologik tahlil metodi uchinchi yo'nalish uchun qo'llaniladi: qadriyatlar sistemasi tanqidiy ko'rib chiqilib, ularning murosaga kira olishi yoki kira olmasligi belgilanadi. Institutsional tahlil metodi ikkinchi yo'nalish uchun asosiy vosita bo'lib, mahallaning tuzilmasi, vazifalari va cheklovlari "qoidalar, normalar va jarayonlar" triadasi orqali o'rganiladi. O'zbekiston misolida "murosa pozitsiyasi"ning mavhum nazariy konstruksiyadan amaliy institutga aylangan yo'li ko'rsatiladi. Metodologik jihatdan tadqiqot normativ hujjatlar, falsafiy matnlar va sotsiologik ma'lumotlarni birlashtirib, "ko'p qatlamli dalil" prinsipiga amal qiladi: bir xulosa bir necha mustaqil manbadan tasdiqlanganda u ishonchli hisoblanadi [12; 16; 18].

NATIJALAR

"Ijtimoiy davlat" prinsipi va uning konstitutsiyaviy ifodasi. Nazariy tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy davlat prinsipi XIX asr o'rtalaridan boshlangan falsafiy muhokama mahsuli bo'lib, zamonaviy shaklda davlat va fuqaro munosabatining asosi hisoblanadi. L. fon Shteyndan T. H. Marshallgacha bo'lgan falsafiy yo'nalish bir muhim xulosa beradi: ijtimoiy davlat majburiyatlari davlatning bir tomonlama g'amxo'rliqi emas, balki fuqarolik huquqlari va davlat majburiyatlarining o'zaro bog'liqligi asosida qurilgan tuzilmadir. Bu holat "g'amxo'rlik"dan "majburiy hamkorlik"ka o'tishni anglatadi. O'zbekistondagi o'zgarishning miqdoriy ko'rsatkichi e'tiborga loyiq: 2023-yilgi Konstitutsiyaning ijtimoiy qoidalari soni 1992-yilgi tahrirga nisbatan sezilarli oshdi; ushbu o'zgarish davlatning ijtimoiy majburiyatlarini huquqiy asosga qo'ydi [1].

Konstitutsiyaviy normaning falsafiy mazmunini ochishda muhim savol paydo bo'ladi: davlat majburiyat oladi, fuqaro esa faqat huquqdan foydalanuvchimi? To'g'ri talqin boshqacha: ijtimoiy davlat prinsipi davlatning ijtimoiy mohiyatini shakllantiradigan asos bo'lib, fuqarolik hamkorligi va jamoaviy mas'uliyatni ham o'z ichiga oladi. Shu tariqa ijtimoiy hamkorlik majburiy hamkorlikni ikki jihatdan taqozo etadi: keng ijtimoiy majburiyatlar resurs talab qiladi — resurs esa hamkorlik va ijtimoiy kapital orqali yaratiladi [3; 14; 15]. Esping-Andersen tipologiyasi O'zbekistonga qo'llanganda bir muhim xulosa kelib chiqadi: mamlakat uchala modeldan elementlarni o'z ichiga olgan gibridd yo'lni bosib o'tmoqda (1-jadvalga q.). Liberal modeldan — bozor mexanizmlarini; korporativistik modeldan — mahalla va jamoat birlashmalari asosidagi uchburchakni; sotsial-demokratik modeldan — universal sog'liqni saqlash va ta'lim kafolatlarini olib, o'ziga xos milliy model shakllantirmoqda [1; 11; 16].

1-jadval. Ijtimoiy davlat modellari taqqoslama tahlili (Esping-Andersen bo'yicha) va O'zbekiston tajribasi

Model nomi	Asosiy mezon va xususiyati	O'zbekiston tajribasiga xosligi
Liberal model (AQSH, Britaniya, Avstraliya)	Minimal davlat aralashuvi; ijtimoiy kafolatlar bozor mexanizmi orqali ta'minlanadi; dekommodifikatsiya darajasi past; fuqaroning o'zi iqtisodiy mas'uliyatni zimmasiga oladi.	Kam mos keladi: O'zbekistonda davlat ijtimoiy sohada faol ishtirokchi sifatida qaraladi; Konstitutsiyaning 1-moddasi ijtimoiy davlat modelini to'g'ridan-to'g'ri

		mustahkamlaydi [1].
Korporativistik model (Germaniya, Fransiya, Avstriya)	Davlat, ish beruvchilar va kasaba uyushmalari uchburchagi asosida ijtimoiy sheriklik; mehnat munosabatlari markaziy o'rinda; o'rtacha dekommodifikatsiya.	O'rta darajada mos keladi: O'zbekistonda 'Ijtimoiy sheriklik to'g'risida'gi qonun [ref] mavjud; mahalla, kasaba uyushmalari va davlat hamkorligida uchburchak prinsipga yaqin.
Sotsialdemokratik model (Skandinaviya: Shvetsiya, Daniya, Norvegiya)	Keng qamrovli universal ijtimoiy kafolatlar; yuqori dekommodifikatsiya; davlat butun aholini qoplaydigan ijtimoiy xizmatlarni ta'minlaydi; fuqarolik huquqlari ustuvor.	Istiqbolli yo'nalish: O'zbekiston Konstitutsiyasida ijtimoiy kafolatlar soni ortib bormoqda; sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy himoya sohasida keng majburiyatlar qabul qilingan [1; 3].
O'zbekiston gibrid modeli (Yangi O'zbekiston, 2023-hozir)	Milliy-madaniy an'ana (mahalla institutiga tayanish) + konstitutsiyaviy ijtimoiy kafolatlar + bozor elementlari. Rasmiy tavsif: 'ijtimoiy adolatga asoslangan erkin bozor iqtisodiyoti' [1].	Asosiy tahlil ob'ekti: uchala modeldan elementlarni o'z ichiga oladi; mahalla institutining ijtimoiy himoya funksiyasi o'ziga xos milliy tarkibiy qismni tashkil etadi [5; 6].

Jadvaldan ko'rinib turganidek, O'zbekiston gibrid modeli sotsial-demokratik modelning universal ijtimoiy kafolatlariga intilish bilan birga milliy an'anaga asoslangan mahalla tizimini saqlab qoladi. Bu model "paternalizm xavfi"ni ham o'z ichiga oladi: agar davlat barcha ijtimoiy vazifani o'z zimmasiga olsa, fuqarolik faoliyati pasayadi. Shuning uchun Marshall formulasi muhim bo'lib qoladi: fuqarolik huquqlari majburiyatlar bilan birga keladi [15; 19].

Mahalla instituti va murosa mexanizmi. Mahalla O'zbekistonda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi sifatida huquqiy maqomga ega bo'lib, uning tarixi bir necha asrga borib taqaladi [6; 10]. Mustaqillik yillarida mahallaning huquqiy asoslari mustahkamlandi; Yangi O'zbekistonda esa 2023-yil 21-dekabrda hujjatlar asosida mahalla fuqarolarning muammolarini birlamchi hal etish markazi sifatida yangi funktsiya kasb etdi [5]. Institutning hozirgi tuzilmasi quyidagicha: fuqarolar yig'ini — oliy organ; yig'in raisi va kotib; bir necha ixtisoslashgan komissiya, ulardan biri — Yarashtirish komissiyasi.

Yarashtirish komissiyasi murosa pozitsiyasini amalda ro'yobga chiqaradigan institutsional mexanizm sifatida alohida tahlilni talab etadi. Komissiyaning maqsadi Namunaviy nizomda aniq belgilangan: fuqarolar o'rtasidagi nizolarni sudgacha bo'lgan bosqichda hal etish [4]. Komissiyaning qonuniy me'yoridagi eng muhim xususiyat — uning milliy qadriyatlar va an'analarga tayangan holda huquqiy muomalagacha bo'lgan maydonda faoliyat yuritishi. Bu falsafiy jihatdan juda muhim: ko'pgina huquqiy tizimlarda nizo faqat rasmiy jarayon orqali hal qilinadi; mahalla darajasida esa nizo hal etilgan bo'lsa-da, munosabat davom etadi — bu esa "davomiylik" tamoyilini ifodalaydi [8].

Komissiyaning samaradorligi uch tamoyilga asoslanadi. Birinchi tamoyil — yaqinlik: komissiya a'zolari tomonlar bilan bir hududda yashab, ularning ijtimoiy-madaniy kontekstini tushunadi; bu esa vositachilik sifatini oshiradi. Ikkinchi tamoyil — davomiylik: rasmiy jarayon qaror bilan tugasa, mahalla darajasidagi muloqot davom etadi va munosabatlar tiklanadi. Uchinchi tamoyil — norasmiy majburlash: komissiya qarori huquqiy majburiy kuchga ega bo'lmasa-da, mahalla ijtimoiy muhitida norasmiy norma sifatida ishlaydi — buni buzish ijtimoiy obro'ni yo'q qiladi. Ushbu uch tamoyil birgalikda murosa pozitsiyasini nafaqat bir marta erishiladigan natija sifatida emas, balki barqaror ijtimoiy holat sifatida qaraydigan nazariy yondashuvni amalda tasdiqlaydi [8; 9; 10].

Mahalla milliy xavfsizlikka uch yo'nalishda hissa qo'shadi. Profilaktik yo'nalishda — jamoa darajasidagi nizo hal etilmasa, u o'sib davlat darajasiga ko'tarilishi mumkin; mahalla bu zanjirni boshlang'ich bosqichda uzadi. Huquqbuzarlikning oldini olishda — sotsiologik tadqiqotlar mahalla tizimini faol rivojlantirish huquqbuzarlik ko'rsatkichlarining pasayishi bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi [7]. Begonalashuvning oldini olishda — muloqot kanali ochiq bo'lganda fuqarolar o'zlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qiladi; bu esa ekstremizm va radikallashtirishning muhim profilaktikasi hisoblanadi [8; 12].

Murosa pozitsiyasining aksiologik asoslari. Qadriyatlar nazariyasida murosa pozitsiyasini asoslash uchun ikkita nuqtadan qochish zarur. Birinchisi — qat'iy universalizm: barcha jamiyatlar uchun yagona qadriyatlar tizimi mavjud, deb hisoblash. Bu yondashuv murosasiz g'arblashtirish siyosatiga olib keladi va milliy an'anani inkor etadi. Ikkinchisi — qat'iy relyativizm: har bir madaniyatning qadriyatlari faqat o'z ichidan baholanishi mumkin. Bu yondashuv esa insoniy qadr-qimmatga oid minimal umumiy me'yorlarni ham inkor etadi. Tadqiqot uchun uchinchi yo'l zarur [18; 19].

I. Berlin qadriyatlar plyuralizmi konsepsiyasida bu uchinchi yo'lni ochdi. Berlin "o'lchovsiz" qadriyatlar — bir-biriga qiyoslab bo'lmaydigan, ammo bari insoniy tajribaning haqiqiy qismi bo'lgan qadriyatlar — mavjudligini asoslaydi. Eng muhim qoida: qadriyatlar ziddiyatga kirishadi, lekin bu jamiyatning nuqsoni emas, uning tabiiy holatidir. Ziddiyatning universal yechimi yo'q; murosa imkoniyati qadriyatlarining mutlaqlashtirilmasligi sharti bilan saqlanib qoladi. Ushbu qoida tadqiqot uchun aksiologik poydevor beradi: milliy xavfsizlik uchun zarur bo'lgan murosa faqat qadriyatlarining nisbiyligini tan olganda mumkin [17; 18].

M. Walzer "qalin va yupqa" axloq farqini kiritib, plyuralizm masalasini amaliy hal etish imkonini berdi. "Qalin" axloq — har bir jamiyatning o'z an'analari, dini, urf-odatlar bilan bog'liq maxsus qoidalar majmui. "Yupqa" axloq — barcha madaniyatlarda umumiy bo'lgan minimal inson huquqlari va qadr-qimmat me'yorlari.

Walzer formulasi: minimal axloq "biz qanday qilmaslik kerak" degan salbiy qoidalardan boshlanadi — bu barcha madaniyatlarda umumiy. Ushbu farq murosa chegarasini belgilaydi: "qalin" qatlamda murosa mumkin; "yupqa"

qatlamlarda esa — yo'q, chunki bu insoniy qadr-qimmatning o'zidir [18].

Abu Rayhon Beruniy "Hindiston" asarida o'sha davrda ilg'or bo'lgan empirik-taqqosiy metoddan foydalanib, boshqa madaniyatni hukm chiqarmasdan, dalillar asosida tushunish yo'lini namoyon etdi. Beruniyning metodi uch narsani bir vaqtda amalga oshiradi: boshqa madaniyatni hukm qilmaydi; o'z madaniyatini mutlaqlashtirmaydi; ikkisini ham mavjud dalillar asosida taqqoslaydi. Bu aksiologik jihatdan Berlin plyuralizmining tarixiy salafidir va Sharq-G'arb sinteziga amaliy ko'prik yaratadi.

Berlin, Walzer va Beruniy konsepsiyalarini birlashtirish "qatlamli uyg'unlik" modelini beradi. Uyg'unlik qadriyatlarining qo'shilib ketishi emas, qatlamli tuzilmadir: yupqa qatlam (inson qadr-qimmati, asosiy huquqlar) barcha uchun umumiy va murosa qilinmaydigan; qalin qatlam (milliy an'ana, din, madaniy xususiyatlar) esa har bir jamiyatda o'z shakliga ega va muloqot mavzusidir. O'zbekiston amaliyotida bu model o'z aksini topgan: 16 ta konfessiyaga mansub 2 300 dan ortiq diniy tashkilotning faoliyati bir vaqtda ham xilma-xillikni, ham umumiy me'yorni ifodalaydi [8; 9; 18].

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish uchun uchta yo'nalishning o'zaro bog'liqligi ko'rsatilishi kerak. "Ijtimoiy davlat" prinsipi institutsional asosni belgilaydi: davlat va fuqaro o'rtasidagi majburiy hamkorlik munosabati; mahalla instituti esa bu majburiy hamkorlikning jamoat darajasidagi mexanizmi hisoblanadi. Aksiologik asos esa ikkalasining chegarasini ko'rsatadi: qaysi hamkorlik barqaror, qaysi biri yemiriladigan. Uchala komponent birgalikda "murosa pozitsiyasi"ning milliy xavfsizlikdagi funksional ahamiyatini to'liq aks ettiradi [1; 4; 18].

Maqolada keltirilgan uchta qiyosiy modeldan yana bir muhim xulosa kelib chiqadi. G. Esping-Andersen tipologiyasi bo'yicha O'zbekiston na liberal, na korporativistik, na sotsial-demokratik — balki gibridd model sifatida rivojlanmoqda [15]. Bu gibriddlik ijtimoiy muammo emas, balki O'zbekiston uchun qo'yilgan muayyan tarixiy-madaniy asosdan kelib chiqadigan yechimdir. Shu bilan birga, gibridd model o'ziga xos muammolarni ham yaratadiki, ular: paternalizm xavfi, majburiyatlarining bajarilmasligi va resurs chegarasi. D. Acemoglu va S. Johnson ko'rsatganidek, texnologiya va kuch o'rtasidagi to'g'ri nisbat topilmasa, institutlar o'z funksiyasini yo'qotishi mumkin [11]. Shuning uchun mahalla institutini raqamli muhitga moslashtirish va zamonaviy talablarga javob beradigan yangi ko'rinishda rivojlantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda [7].

S. Levitsky va D. Ziblatt demokratik institutlarning ichki "eroziya" xavfini ta'kidlaydi: rasmiy qoidalar saqlanib qolsa-da, ularning ruhini yo'qotish imkoni bor [12]. Mahalla institutiga nisbatan bu xavfni aniqroq ifodalash mumkin: agar mahalla rasmiy tuzilma bo'lib qolsa-yu, lekin fuqarolarning haqiqiy ishtirokisiz ishlasa — u murosa mexanizmi sifatidagi funksiyasini yo'qotadi. ILO ma'lumotlari ko'rsatadiki, aholining faolligini ta'minlaydigan institutlar iqtisodiy va ijtimoiy natijalarni sezilarli yaxshilaydi [13]. Demak, mahallaning samaradorligi uning "tirik" — fuqarolarning haqiqiy ishtirokiga asoslanuvchi — holda saqlanishiga bog'liq.

XULOSA

Birinchidan, "ijtimoiy davlat" prinsipi O'zbekistonda 2023-yilgi Konstitutsiyaning 1-moddasiga kiritilgan muhim konstitutsiyaviy yangilik sifatida davlat va fuqaro munosabatini g'amxo'rlikdan majburiy hamkorlikka o'tkazadi. Esping-Andersen tipologiyasi bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston uchala modeldan elementlarni o'z ichiga olgan gibridd yo'lni bosib o'tmoqda va bu gibriddlik mamlakat tarixiy-madaniy o'ziga xosligidan kelib chiqadi [1; 3; 15].

Ikkinchidan, mahalla instituti O'zbekistonda murosa pozitsiyasini amalda ro'yobga chiqaradigan institutsional mexanizm bo'lib, uning uch tamoyili — yaqinlik, davomiylik va norasmiy majburlash — murosa pozitsiyasini nafaqat bir martalik kelishuv sifatida emas, balki barqaror ijtimoiy holat sifatida ifodalaydi. Mahalla yagona bo'g'in emas: u nodavlat notijorat tashkilotlari, yoshlar tashkilotlari va davlat bilan birgalikda fuqarolik jamiyatining keng tizimini tashkil etadi [4; 5; 9; 10].

Uchinchidan, Berlin, Walzer va Beruniy konsepsiyalarining sintezi "qatlamli uyg'unlik" modelini beradi — bu model murosaning chegarasini ham belgilaydi: qalin qatlamlarda (milliy an'ana, urf-odat) murosa mumkin va maqsadga muvofiq; yupqa qatlamlarda (insoniy qadr-qimmat, asosiy huquqlar) esa murosa maqbul emas. Bu model O'zbekistonning ko'p millatli va ko'p konfessiyali sharoitida xilma-xillikni saqlab qolgan holda yagona ijtimoiy maydon yaratishning falsafiy asosini beradi [8; 17; 18].

To'rtinchidan, uchala yo'nalishning umumiy mantig'i shundan iboratki, murosa pozitsiyasi mavhum g'oya emas — u konstitutsiyaviy qoida, mahalla mexanizmi va qadriyatlar falsafasi orqali amaliy institutga aylangan. Milliy xavfsizlik nuqtayi nazaridan bu ma'nosi shuki: profilaktik ijtimoiy kapital, huquqbuzarlikni kamaytiruvchi mexanizm va ekstremizmning oldini olish funksiyalarini birgalikda bajaruvchi yagona tizim mavjud. Kelajakda ushbu tizimni raqamli muhitga moslashtirish va zamonaviy shahar sharoitiga kengaytirish navbatdagi tadqiqot yo'nalishini tashkil etadi [5; 7; 12; 16].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrirda)*. 2023-yil 30-apreldagi umumxalq referendumida qabul qilingan. – Toshkent, 2023. – URL: <https://constitution.uz/uz> (*Конституция Узбекистана*)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. – URL: <https://lex.uz/docs/5841063> (*LEX.UZ*)
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. – URL: <https://lex.uz/docs/6600413> (*LEX.UZ*)
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 7-oktabrdagi 274-son "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 3-ilova: *Fuqarolar*

- yig'ining yarashtirish komissiyasi to'g'risidagi Namunaviy nizom // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/acts/-2248961> (LEX.UZ)
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda PF-209-son "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/uz/docs/-6705763> (LEX.UZ)
6. Mahalla – inson qadri ulug'lanadigan qadriyatlar maskani // O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'za). – 2026-yil 20-yanvar. – URL: https://uza.uz/uz/posts/mahalla-inson-qadri-uluglanadigan-qadriyatlar-maskani_808935 (UZA.uz)
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. – 2025-yil 26-dekabr // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/8834> (Президент Ўзбекистон)
8. Mirziyoyev Sh. M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b. – ISBN 978-9943-6992-3-6. – URL: <https://akbt.uzdxa.uz/uz/books/1739> (Akbt)
9. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 5-iyuldagi O'RQ-699-son "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-5491534> (LEX.UZ)
10. Yakubov Sh. U. *O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari: o'quv qo'llanma*. – Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2021. – 105 b. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/365615636> (ResearchGate)
11. Acemoglu D., Johnson S. *Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity*. – New York: PublicAffairs, 2023. – 560 p. – URL: <https://www.hachettebookgroup.com/titles/daron-acemoglu/power-and-progress/9781541702554/> (Hachette Book Group)
12. Levitsky S., Ziblatt D. *Tyranny of the Minority: Why American Democracy Reached the Breaking Point*. – New York: Crown, 2023. – 384 p. – URL: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/706046/tyranny-of-the-minority-by-steven-levitsky-and-daniel-ziblatt/> (PenguinRandomhouse.com)
13. International Labour Organization. *World Employment and Social Outlook: Trends 2022*. – Geneva: International Labour Organization, 2022. – 124 p. – DOI: 10.54394/DSPL5113. – URL: <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-trends-2022> (Исследовательский Портал)
14. World Bank. *Poverty and Shared Prosperity 2022: Correcting Course*. – Washington, DC: World Bank, 2022. – 264 p. – DOI: 10.1596/978-1-4648-1893-6. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity> (World Bank)
15. OECD. *Government at a Glance 2021*. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 280 p. – DOI: 10.1787/1c258f55-en. – URL: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2021_1c258f55-en.html (OECD)
16. European Commission. *The European Pillar of Social Rights Action Plan*. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. – DOI: 10.2767/89. – URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/70a2bffe-9041-11eb-b85c-01aa75ed71a1/language-en> (Publications Office of the EU)
17. Fraser N. *Cannibal Capitalism: How Our System Is Devouring Democracy, Care, and the Planet — and What We Can Do About It*. – London: Verso, 2022. – 208 p. – URL: <https://www.versobooks.com/products/2685-cannibal-capitalism> (Penguin Random House Retail)
18. Gray J. *The New Leviathans: Thoughts After Liberalism*. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2023. – 192 p. – URL: <https://us.macmillan.com/books/9780374609733/thenewleviathans/> (Macmillan Publishers)
19. Runciman D. *Confronting Leviathan: A History of Ideas*. – London: Profile Books, 2021. – 288 p. – URL: <https://profilebooks.com/work/confronting-leviathan/> (Profile Books)